

WSTĘP

Idea społecznej integracji osób niepełnosprawnych, po blisko czterdziestoletniej obecności na gruncie polskim, nadal wzbudza wiele emocji, prowokuje do dyskusji, staje się inspiracją do podejmowania różnorodnych działań na rzecz osób niepełnosprawnych. Samo ujęcie istoty społecznej integracji i jej uwarunkowań uległo w tym czasie znacznym przemianom, co wymusiło także nowe spojrzenie na rozwiązania integracyjne w systemie edukacji.

Temat pracy zrodził się z koncepcji społecznej integracji, rozumianej jako dynamiczny proces zmian psychospołecznych, dokonujących się w naturalnym środowisku życia osób niepełnosprawnych, w tym szczególnie w ich wzajemnych ustosunkowaniach i zachowaniach z osobami pełnosprawnymi (Maciarz 1999, s. 14). Zmiany te mają doprowadzić do tego, by osoby niepełnosprawne pozostawały w więziach społecznych z innymi ludźmi, miały poczucie akceptacji przez nich i przynależności do grupy społecznej, którą tworzą, oraz by uczestniczyły podmiotowo w życiu tej grupy, mając możliwość realizowania swoich potrzeb psychicznych, co szczególnie istotne jest w przypadku dzieci.

Społeczną integrację dzieci niepełnosprawnych należy więc rozumieć jako swoisty proces kształtowania pozytywnych interakcji psychospołecznych między nimi i pełnosprawnymi rówieśnikami oraz umacniania więzi między tymi dziećmi poprzez wpływanie na sferę ich emocji, przekonań i systemu wartości. Proces społecznej integracji dzieci niepełnosprawnych w środowisku szkolnym może być skuteczny tylko dzięki wzbogaceniu oddziaływań wychowawczych, realizowanych z dziećmi szczególnie na zajęciach pozalekcyjnych, gdyż w toku tradycyjnej lekcji niewiele jest takich sytuacji, które kształtują u dzieci altruizm, prospołeczność i umożliwiają im nawiązywanie swobodnych kontaktów, współlistnienie, współdziałanie i współprzeżywanie. Skuteczność procesu społecznej integracji dzieci niepełnosprawnych i pełnosprawnych zależy także od kompetencji wychowawczych uczących je nauczycieli, niezbędnych w kształtowaniu pozytywnych stosunków między tymi dziećmi.

Wyniki badań sytuacji dzieci niepełnosprawnych w grupach klasowych „normalnych” szkoły masowej wskazują na to, że mamy do czynienia raczej z tzw. integracją pozorną – dzieci niepełnosprawne wprawdzie umieszczono w grupie dzieci pełnosprawnych, jednak nie zapewniono im odpowiednich warunków sprzyjających prawidłowemu wypełnianiu roli ucznia i członka grupy rówieśniczej. Także obserwacje prowadzone w procesie pracy wychowawczo-dydaktycznej oraz doniesienia z badań prowadzonych na terenie klas integracyjnych wskazują na nie w pełni zadowalające efekty społecznej integracji dzieci pełnosprawnych i niepełnosprawnych. Sytuacja ta skłania do głębokiej refleksji i podjęcia konkretnych „działań naprawczych” ze strony m.in. decydentów odpowiedzialnych za reformę systemu edukacji, dyrektorów szkół, nauczycieli, rodziców, specjalistów różnych służb.

Kierując się chęcią poszerzenia wiedzy dotyczącej efektów społecznej integracji dzieci niepełnosprawnych w klasach integracyjnych (w literaturze pedagogicznej brak kompleksowych informacji na temat społecznej integracji dzieci niepełnosprawnych i jej efektów osiągniętych w klasach integracyjnych) oraz wierząc, że wzbogacenie świadomości wychowawczej nauczycieli i działań wychowawczych prowadzonych z grupą dzieci klas integracyjnych zwiększy efekty ich społecznej integracji, zdecydowano się na przeprowadzenie eksperymentu i podjęcie badań, których przedmiotem uczyniono – stanowiące istotę społecznej integracji – zmiany stosunków między dziećmi pełnosprawnymi i niepełnosprawnymi w klasach integracyjnych.

Publikacja składa się z trzech rozdziałów. W rozdziale pierwszym, mającym charakter teoretyczny, przedstawiono problematykę pracy w świetle literatury. Dokonano więc wyjaśnienia pojęcia niepełnosprawności i osoby niepełnosprawnej. Przeanalizowano przemiany w ujęciu istoty i uwarunkowań społecznej integracji osób niepełnosprawnych oraz zaprezentowano możliwości społecznej integracji dzieci i młodzieży w polskim systemie edukacji.

W rozdziale drugim przedstawiono założenia metodologiczne badań własnych. Sformułowano w nim przedmiot i cele badań, dokonano operacjonalizacji problemu badawczego, uzasadniono wybór metod i technik badawczych, zaprezentowano wykorzystane narzędzia badawcze. W rozdziale tym scharakteryzowano także teren badań i badaną grupę dzieci oraz przedstawiono organizację prowadzonych badań.

Rozdział trzeci – empiryczny – składający się z siedmiu podrozdziałów, stanowi prezentację wyników badań własnych, dotyczących kolejno zmian: wzajemnych relacji emocjonalnych między dziećmi w klasach integracyjnych, rozkładu społecznych pozycji dzieci w grupach klas integracyjnych, kompetencji społecznych dzieci niepełnosprawnych, stosunku i zachowania się dzieci pełnosprawnych wobec dzieci niepełnosprawnych w klasach integracyjnych, kontaktów koleżeńskich dzieci niepełnosprawnych z rówieśnikami pełnosprawnymi z klas

integracyjnych, gotowości dzieci z klas integracyjnych do altruizmu i prospołecznych zachowań, stosunku do szkoły i samopoczucia w szkole dzieci niepełnosprawnych z klas integracyjnych. Ukazano zmiany w diagnozowanych zakresach, jakie zaszły w trzech klasach integracyjnych w ciągu 10 miesięcy trwania eksperymentu.

W zakończeniu pracy przedstawiono podstawowe ustalenia i wnioski wynikające z przeprowadzonych dwukrotnie badań i zrealizowanego eksperymentu pedagogicznego oraz sformułowano wskazania do pracy wychowawczej dla nauczycieli uczących w klasach integracyjnych dotyczące sześciu zakresów działań, jakie powinny być podejmowane przez nauczycieli w celu wzbogacenia i doskonalenia procesu społecznej integracji dzieci pełnosprawnych i niepełnosprawnych w klasach integracyjnych.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
ROZDZIAŁ I. PROBLEMATYKA PRACY W ŚWIETLE LITERATURY	
1. Pojęcie niepełnosprawności i osoby niepełnosprawnej	9
2. Przemiany w ujęciu istoty i uwarunkowań społecznej integracji osób niepełnosprawnych	23
3. Społeczna integracja dzieci i młodzieży niepełnosprawnej w polskim systemie edukacji	37
ROZDZIAŁ II. METODOLOGICZNE PODSTAWY PRACY	
1. Przedmiot i cele badań	53
2. Problemy badawcze, hipotezy i zmienne	54
3. Metoda, techniki i narzędzia badawcze	61
4. Teren i organizacja badań	64
5. Charakterystyka badanej grupy	65
ROZDZIAŁ III. PREZENTACJA WYNIKÓW BADAŃ	
1. Zmiany we wzajemnych relacjach emocjonalnych między dziećmi w klasach integracyjnych	69
2. Zmiany w rozkładach społecznych pozycji dzieci w grupach klas integracyjnych	93
3. Zmiany w kompetencjach społecznych dzieci niepełnosprawnych	120
4. Zmiany w stosunku i zachowaniu się dzieci pełnosprawnych wobec dzieci niepełnosprawnych w klasach integracyjnych	143
5. Zmiany w kontaktach koleżeńskich dzieci niepełnosprawnych z rówieśnikami pełnosprawnymi z klas integracyjnych	163
6. Zmiany w gotowości dzieci z klas integracyjnych do altruizmu i prospołecznych zachowań	178
7. Zmiany w stosunku do szkoły i w samopoczuciu w szkole dzieci niepełnosprawnych z klas integracyjnych	194

PODSUMOWANIE I WNIOSKI	215
WSKAZANIA DO PRACY WYCHOWAWCZEJ DLA NAUCZYCIELI UCZĄCYCH W KLASACH INTEGRACYJNYCH	223
ANEKSY	231
BIBLIOGRAFIA	271
SPIS TABEL I WYKRESÓW	285